

зміст людської психіки, виявлення та розуміння якого необхідно для цілей і психодіагностики, і психотерапії.

Література

1. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону, 1996. – 246 с.
2. Куттер П. Современный психоанализ/ Пер. с нем. – СПб.: "Б.С.К.", 1997. – 351 с.
3. Лейнер Х. Кататимное переживание образов/ Пер с нем. – М.: Эйдос, 1996. – 253 с.
4. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика/ Пер. с англ. – М.: Класс, 1998. – 480 с.
5. Обухов Я.Л. Символдрама и современный психоанализ. – Харьков: Регион-информ, 1999. – 252 с.

УДК [008+37.011] Доц. С.Л. Шлемкевич, канд. філос. наук – НЛТУ України

ЕКОЛОГІЯ ДУШІ – ЕКОЛОГІЯ ПРИРОДИ

Робиться спроба проаналізувати органічні взаємозв'язки між екологічною кризою у Природі, прояви якої стають все відчутнішою прикметою сьогодення і кризою людського Духу. Одним із шляхів подолання кризових явищ у глобальному масштабі можна вважати утвердження нової екологічної культури, ментальних установок екологічного гуманізму, яким утверджується рівновага між пізнавальною діяльністю людини і шанобливим ставленням до цілісності Природи та визначення місця людини у просторі і часі як частини Природи.

Ключові слова: духовність, культура, екологія, творчість.

Doc. S.B. Shlemkevych – NUFWT of Ukraine

Ecology of spirit – ecology of nature

It is given it a shot to analyse organic intercommunications between an ecological crisis in Nature the displays of which become all by more perceptible sign of today and crisis of human Spirit. One of ways of overcoming of the crises phenomena in a global scale can count claim of new ecological culture, mental options of ecological humanism which an equilibrium becomes firmly established between cognitive activity of man and deferential attitude toward integrity of Nature and location man in space and time as parts of Nature.

Keywords: spirituality, creative, nature, ecology.

Історія людства нероздільно пов'язана з природою, освоєння якої дало змогу людині не тільки задовольняти вітальні потреби, але розвивати свої інтелектуальні здібності, творити культуру. При цьому вплив людської діяльності на природне оточення постійно змінював свої форми, поступово набував дедалі більших масштабів.

На початку своєї багатовікової історії людина, керуючись первісним інстинктом, обрала найбільш вірний і прагматично виважений шлях: пристосовувалась до вимог природи значно більше, ніж намагалася пристосувати її до себе. Людина узаконила цілий ряд заборон, які регулювали її взаємостосунки з природою і гарантували деяку стабільність у цих стосунках.

Новим, переломним кроком на шляху усвідомлення свого місця у взаємостосунках з природою була для людства велична епоха античності. Для жителя давньогрецького полісу не існувало "довкілля" як такого. Світ, в якому він жив, не оточував, а був "ним самим", його частиною, милостиво,

по-сімейному його приймав, примушував узгоджувати власні прагнення з природно існуючими передумовами.

Античним філософам вдалося сформулювати напрочуд вірні і глибокі за своєю суттю погляди на природу, безліч здогадок про світобудову. Охоплені почуттєвою безпосередністю, вони споглядали довколишній світ і об'єктивність природи і краси була для них беззаперечним фактом. Смысл існування мислився у досягненні краси, у возвеличенні прекрасного, розлитого у струнності і співзвуччі фізичного світу. Саме в естетичному сприйнятті природи люди античності вбачали глибокий смысл і радість буття. Сприймаючи природу такою як вона є, у всій повноті її виявів, вони тим самим визнавали її суверенні права.

Виходячи з природи самих речей, античні філософи формулювали нормативне поняття краси, яка була осмислена як міра, співмірність, коли немає ні надлишку, ні недостаті, немає нічого "надмірного". Річ красива, коли зміст виливається у відповідну форму, а форма наповнюється змістом. В концентрованому вигляді ці ідеї були викладені у творах Аристотеля, філософа, родоначальника античної естетики. Саме йому вдалося привести естетичні знання всієї епохи у струнку систему. Об'єктивність прекрасного як природного явища на думку Аристотеля є незаперечним фактом і його в жодному разі не може порушити та обставина, що одним подобається одне, а другим – інше. Необхідно розрізняти красу і міркування про красу, які можуть бути правдивими і хибними. Останнє може статися внаслідок порушення нормального сприйняття, способу міркування тощо, а тому і не всі міркування про красу необхідно визнавати.

У творах Аристотеля, Геракліта, Піфагора та інших античних філософів червоною ниткою проходить ідея краси як наймогутнішої сили зовнішнього світу, що проникає в душу і наповнює її високим змістом. Тим самим зовнішній світ, світ природи проголошувався невіддільним від внутрішнього світу людини.

Переломною стає епоха Відродження. Інтенсифікація товарно-грошових відносин, потреба у вдосконаленні природно-соціального середовища примушує з повагою ставитися до виявів творчої активності особистості. Тепер людину розглядаємо не тільки як частина Космосу (в чому виявляється високий принцип античності), а як його найбільш важливий, привілейований елемент. Значними були здобутки епохи Відродження як у царині Духу, так і в новітній як на той час, царині техніки. Але чи не тут визрівало коріння всіх найголовніших екологічних небезпек сьогодення? Адже людина сміливо утверджувалася у активній і самодіяльній пошуковій діяльності, демонструючи здатність до діяльного і критичного ставлення до свого оточення. Відповідно до певної міри втрачався ореол довершеності і недосяжності навколишнього світу, єдність людини і природи, яка була характерною для культури древніх. Головною задачею науки, техніки відтоді проголошувалося підкорення природи, необхідність поставити всі сили Природи на службу людині. А саму природу обмірковували перетворити на майстерню, в якій людина працюватиме завзято, не покладаючи рук, створюючи нові досконалі зразки.

Започаткована великим філософом Просвітництва Жан Жаком Руссо традиція розглядати "культуру як другу природу" стимулювала активність філософських дебатів щодо протилежності-протиставлення природи і культури. Аналіз такого протиставлення проводився у різних площинах – онтологічному, гносеологічному тощо. І виконував різні методологічні завдання. У неокантіанстві проблема співвідношення природи і культури зводилася до питання про методологічну протилежність природознавства і наук про духовне, тоді як у фрейдизмі культура розглядалася сублімованою формою вияву заборонених моральною цензурою природних сил. Марксистська філософія, розглядаючи культуру як продовження, результат розвитку людини, формувала чисто утилітарно-технічне ставлення до природи як до комори, заповненої до країв сировиною та енергією. Людина в боротьбі проти стихійних сил, які чинять перепони реалізації її прагнень і бажань, може використовувати ті ж стихійні лих і природні речі, пристосовуючи їх для свого існування. Безперечно, такі твердження не позбавлені смислу, хоча фіксують скоріше реально-онтологічні взаємовиклики між природою і культурою. Попри те, необхідно враховувати і аксіологічний аспект, тобто, за словами відомого вченого, представника аксіологічного напрямку культурології Н.З Чавчавадзе, визнати той факт, що "феномени культури істотно і структурно відрізняються і протиставляються природним явищам в результаті необхідної наявності у перших і повної відсутності у других ціннісних елементів, духовного змісту, телеологічної будови. (1,61).

Власне, по-іншому висловлюючись, таке протиставлення між культурою і природою може виникнути тільки тоді, коли людина у своїй практичній діяльності свідомо чи несвідомо скеровує свою культуротворчу енергію (нагромаджену від тої ж таки природи) проти природного ходу речей. Фаустіанський дух подолання обмеженості простору і часу, нагромадження навичок маніпулювання і технологічного освоєння дарів Природі, утвердження статусу людини як хазяїна Природи призвело до таких складних колізій екологічного і морального плану, що сьогодні ми змушені, насамперед вважати найвагомими ті аспекти пошукової діяльності людини, які не стільки перетворюють світ, скільки самостворюють її саму, а відтак шукати вирішення проблеми не стільки захисту довколишнього, зовнішнього середовища, скільки збереження внутрішнього, духовного світу людини і шляхів для синхронізації процесів вдосконалення оточення і самовдосконалення себе.

На жаль, реалії сьогодення дня, дня екологічної кризи, викликані насамперед загрозливими наслідками науково-технічної революції, повністю знімають будь-які сумніви щодо необхідності відійти від утилітарно-споживацького ставлення до природи і визнати першорядними саме морально-етичні критерії у взаємостосунках людини і природи, обов'язкову співвідносність між культурою і природою.

Сутичка природи-культури, природи-цивілізації, природи і породженого людиною світу техніки стала визнаним фактом, однією з найгостріших практичних проблем, вирішення якої забезпечує надію на саме існування людства.

Так, ми на порозі подій, а може і привідчинили двері, за якими загроза фізичному існуванню самій Людині. Широко відомими є грізні сигнали попе-

редження про екологічну катастрофу – наступ пустель, озонові дірки, кислотні дощі. Багато сказано про негативні наслідки науково-технічної революції. Зрештою, ці проблеми і небезпеки породжуються об'єктивно, вони іманентні якості самої НТР. Це – неминуче забруднення середовища, нагромадження таких відходів виробництва, які не піддаються дезактивації, якість питної води, нестача кисню, виснаження земель... Перелік можна продовжити цілком очевидними, страшними за своєю суттю, фактами.

Серед політиків, економістів, вчених-практиків досить активно лунають заклики обмежити пошуки відповіді на загрози сучасного стану сферою економічно-соціальних вирішень, зосередитися на реально-онтологічній складовій в аналізі взаємостосунків природи і світу людини. Проте, необхідно визнати – екологічні проблеми, породжені антропогенним тиском, руйнацією довкілля, мають яскраво виявлений "людський вимір", залежність від стану свідомості і усвідомлення себе самою людиною.

Підтвердження цьому можна віднайти навіть на поверхні перебігу фактів буденності. По-перше, досить небезпечним є постійне зростання змін у ритмі і стилі життєдіяльності людини, що неминуче призводить до дисонансу з так званим "біологічним годинником" – внутрішнім ритмом функціонування систем життєдіяльності людського організму, які підпорядковані природним ритмам зміни дня-ночі, пір року тощо. Психофізіологічні перевантаження, надмірна концентрація уваги, якої потребує обслуговування складної техніки. Результатом і наслідком перенасичення виробничої і невиробничої сфер економіки сучасною технікою можна вважати і технологічні катастрофи, неминучий елемент сучасного екологічного процесу. З такими катастрофами стикаються по суті всі країни світу – незалежно від рівня економічного розвитку і їх суспільного ладу. Недоліки конструкторів, дефекти обладнання, людські помилки найчастіше стають безпосередніми причинами найскладніших катастроф останніх десятиріч. Так, за деякими оцінками, саме помилки, допущені людиною у ході роботи, спричинили 45 % екстремальних ситуацій на АЕС, 60 % авіакатастроф і 80 % катастроф на морі. Останнім часом проявилася ще одна невтішна тенденція – ріст техносфери значно випереджає зростання і відповідний рівень кваліфікації, відповідальності, дисциплінованості тих, хто створює та експлуатує складні технічні системи. Про це свідчить і статистика найбільших технологічних катастроф за XX ст. Більше половини з них (біля 60 %) відбулися протягом останніх двох десятиліть. Одночасно збільшився і їх руйнівний ефект: на останню чверть ст. припадає 47 % загиблих і половина поранених під час промислових катастроф XX ст.

Та не менш загрозливими, хоча можливо і не такими яскравими для спостереження є проблеми, що пов'язані з впливом НТР на духовний світ людини, на духовну культуру. Знаменита суперечка між "фізиками і ліриками", апогей якої припав на 60-ті роки 20 ст., (хоча історія її значно довша), по суті намагався виявити і порівняти цінність науково-технічного і духовно-ціннісного підходів до світу, до людини, її діяльності і творчості. У суперечці не було переможців, а сама проблема набула виразнішої артикуляції.

У самосвідомості людини сучасної епохи, в тому, як вона осмислює свій шлях до себе як цілісної особистості, відображається весь спектр проти-

річ нашого часу. Своїми ж руками сприяючи стрімкому розвитку цивілізації, своїм творчим генієм посилюючи технічну міць людства, людина відчуває, що процес стає некерованим, а сама вона опиняється заручником власних творінь. Тепер найважливішими у її пошуковій діяльності стають питання гуманістичних та екологічних критеріїв застосування і використання результатів науково-технічного прогресу, вирішення колізій творчості, позбавленої моральних горизонтів. Такий пошук може призвести або до відчуття повної безпорадності, або до тотальної апатії і депресії. Або ж похибки "технологічної" свідомості спровокують вибух невмотивованої агресії, стихійного бунту, прагнення силою утвердити свою "силу". Про небезпеку так званого "бунту натопу", прагнення "посередньої людини" (за словами іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета) керуватися принципом "прямої дії", попереджали найбільші філософи XX ст.

Звичайно, подані варіанти є деякими крайніми проекціями існування людини сучасності, але, їх зміст не позбавлений справедливості.

Не має лишитися сумнівів: усунення соціоекологічних суперечностей сьогодення має рухатись шляхом вдосконалення їх головного винуватця – самої людини і, насамперед, у моральному, культурному відношенні. Очевидно, першим кроком на цьому шляху є ґрунтовне осмислення наявної ситуації, усвідомлення суті тої світоглядної революції, ознаки якої ми спостерігаємо насамперед в утвердженні ментальних установок екологічного гуманізму. Іншого виходу немає – ми зобов'язані знайти шляхи зняття глобального протистояння людини і природи, подолання екологічної кризи і кризи духовності, уможливити розбудову тої повноти "суспільних відносин, яка б дозволила людині відчутти і реалізувати себе не як механічну персоніфікацію вкорінених форм соціального зв'язку, а як особистість, яка гостро відчуває свою неповторність, яка готова до індивідуально осмисленого і водночас універсально-вагомого, не скутого рамками наявної ситуації, творчого висловлювання" [2, ст. 89].

Література

1. Чавчавадзе Н.З. Культура и ценности. – Тбилиси, 1984. – 236 с.
2. Малахов В.А. Искусство и человеческое мироотношение. – К.: Наука, 1989. – 364 с.